

Het wiel uitvinden

De waarheid achter de 'Wageningse School'

Bestaat de Wageningse school? En waar kenmerkt deze zich dan door? Of is hetgeen we in Wageningen bestuderen slechts een bijeenraapsel van wetenswaardigheden die de afgelopen eeuwen uitgevonden zijn? Wat is dan de samenhang hiertussen en waaruit bestaat de relatie met de praktijk. Het zoeken naar de Wageningse school lijkt een krampachtige zoektocht naar identiteit. Een zoektocht die eveneens zo kenmerkend is voor het vakgebied op dit moment... Is het niet zo dat we een keuze moeten maken uit het rijke erfgoed van het verleden en deze behandelen als basis en daarmee doorgroeien?

Paul Roncken, tuin- en landschapsarchitect, opgeleid in Wageningen en eveneens werkzaam als docent aan de leerstoelgroeo landschapsarchitectuur ging op zoek en geeft de aanzet.

Paul Roncken

paul.roncken@wur.nl

Tuin- en landschapsarchitect

Was het maar waar. Bestond er maar een Wageningse School, met een herkenbare manier van werken en voorspelbare resultaten. Dan had de universiteit een middel om zich te profileren in het land van architectuur en planning en dan konden we dit gedachtegoed gemakkelijker exporteren naar het buitenland. Dan konden er substromingen ontstaan, afsplitsingen die zich op een afwijkende manier herkenbaar konden maken. Dan kwamen er verzoeken vanuit de hele wereld om de beroemde Wageningse School te testen in andere omstandigheden. Juist nu zou dat goed van pas komen, want de universiteit heeft nu definitief ingezet op brede opleidingen. Veel gemeenschappelijkheid dus. Kennen we elkaar goed genoeg om onze krachten te kunnen bundelen en zijn onze individuele expertisen scherp genoeg om herkenbare specialisaties vorm te geven?

Een schoolvorming zou zoveel voordelen bieden dat ik maar vast begonnen ben met het definiëren en omlijnen van iets dat, met een beetje 'branding', Wageningse School genoemd kan worden. Zodat met terugwerkende kracht gebruik gemaakt wordt van een gedachtegoed dat wel degelijk is ontstaan in Wageningen.

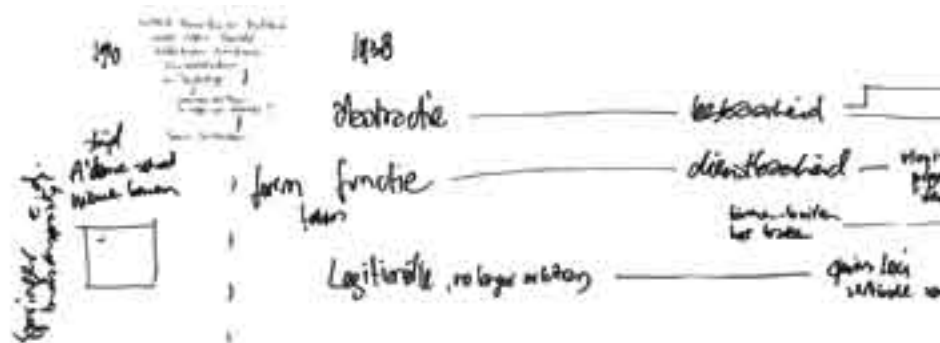
En wat heb ik daarvoor nodig? Ten eerste een opnieuw geïnterpreteerde geschiedschrijving. Daarna een systematische opsomming van methoden en categorieën waarmee de Wageningse School zich uitdrukt. En ten slotte voorbeelden uit de praktijk waar zowel de geschiedenis als de methoden en categorieën herkenbaar zijn. Het klinkt simpel en vreemd genoeg

is het werkelijk zo eenvoudig. Als er maar publicaties over verschijnen, de naam af en toe opduikt en 'in zwang' raakt. Voor dit alles is niet genoeg ruimte in dit artikel, maar bij wijze van lokaas, kan er wel een begin worden gemaakt.

Legitimatie en transformatie

Het is de laatste jaren vanzelfsprekend geworden om vooraf aan ruimtelijke ingrepen in Nederland een analyse van de bestaande situatie te maken. Dit gebeurt bijvoorbeeld in de vorm van marketingonderzoek, financiële verkenningen, landschappelijke analyse, Milieueffectrapportages, cultuurhistorische effectrapportages, beeldkwaliteitplannen en hoogbouw-effectrapportages. De uitdijning van dit instrumentarium lijkt niet te stuiten. Iedere expertise lijkt haar perspectief uit te willen drukken in bepalingen voor een plan of ontwerp. De uitwerking van deze legitimerende instrumenten lijkt, verrassend genoeg, omgekeerd evenredig aan het doel ervan. Het leidt niet tot betere uitgangspunten maar vergroot enkel het aantal restricties. De landschapsplanner en architect mogen dan de brokstukken opruimen en briljante alternatieven verzinnen. Het vergroot de onzekerheid en het vertrouwen dat er oplossingen denkbaar zijn. Het wakkert een wantrouwen aan dat blokkeert en verdedigend werkt.

Maar na dergelijke diagnoses beginnen de meeste planners en architecten eigenwijs weer van voren af aan verhalen te verzinnen die hun ingrepen verklaren. Legitimatie en transformatie hebben

zo hun eigen spelregels. Dit lijkt een ingesloten patroon waar we zo door bezig gehouden worden dat we vergeten zijn wat überhaupt de voordelen van een goede diagnose zijn voor een inspirerende transformatie. Dit is funest voor een succesvolle schoolvorming. Het is een verschil tussen 'jezelf zijn' en 'geconditioneerd zijn'. Vanzelfsprekend pleit ik voor het eerste en zal ik beweren dat je daarvoor een 'handelend bewustzijn' moet ontwikkelen om 'conditioneringen' te onderkennen en van je schouders af te slaan.

Er domineert nu een neiging om een diagnose te legitimeren en een ingreep te verklaren met intellectuele verhalen. Dit alles om 'authentieke identiteit' tegelijk uit te vinden en vervolgens op een 'gezochte' manier voort te zetten. Intussen lijkt de identiteit van het vakgebied zelf steeds verder te versplinteren doordat praktijkmensen, academische onderzoekers, omgevingspsychologen, en kunstzinnige landschapontwerpers hun eigen weg zoeken uit de spagaat. Hoe komt het zo? Is het logisch dat we in deze fuik zijn beland? Ik ben van mening dat we ons bewust en efficiënt moeten opstellen naar een gezamenlijk verleden. En dat we ons individueel geklooi altijd in evolutionaire zin moeten relateren aan het collectief verleden. Zo ontstaat er een kiem voor schoolvorming.

Hoe het zo gekomen is (1945-1970)

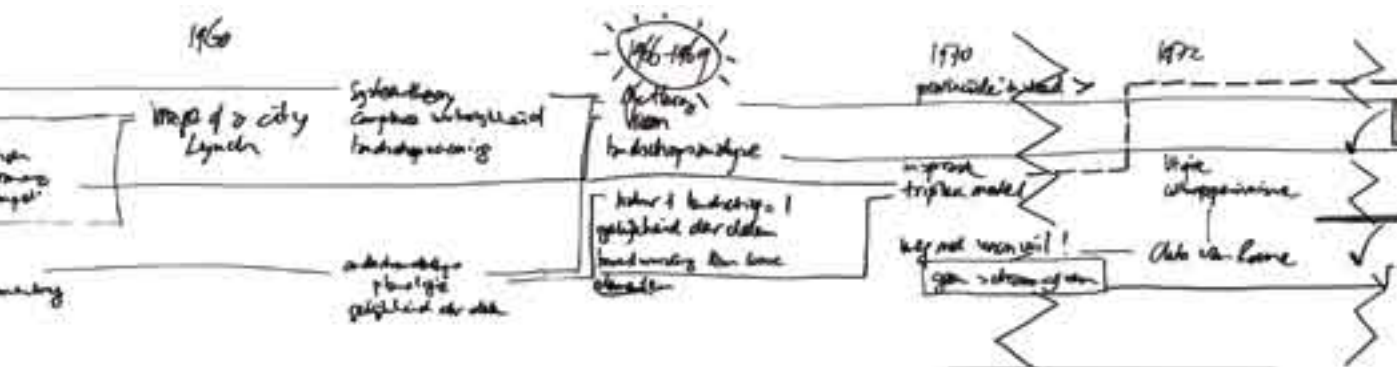
Uit het bestuderen van de 'Wageningse School', blijkt dat het legitimatievraagstuk

is terug te vinden in de vorm van de landschapsanalyse. Onder het motto 'niets doen voordat je weet waar je bent en hoe het werkt' is een onvermijdelijke band ontstaan tussen de noodzaak voor dit vakgebied en de ontwikkeling van (Nederlandse) welvaart. Het analyseren van landschap is tegenwoordig een geaccepteerd middel om knopen door te hakken voor diverse transformaties van de bestaande omgeving. Maar hoe eenduidig zijn landschapsarchitecten en planners eigenlijk in het hanteren van analysemethoden? Hoeveel varianten van de 'lagenbenadering' zijn er in omloop? Is er een duidelijk verschil tussen bijvoorbeeld inventarisatie, analyse en concept? Of komt het concept als een konijn uit de hoge hoed; als de kunstenaarsintuïtie na een vertrouwenwekkende analyse?

De oorsprong van de landschapsanalyse ligt in Nederland bij J.T.P. Bijhouwer, die in 1945 hoogleraar in Delft en Wageningen werd. Hij kreeg de leeropdracht mee om de opleiding voor de tuin- en landschapsarchitectuur op te tuigen. Bijhouwer was vegetatiekundige en hij ontwikkelde een systematiek om het Nederlandse landschap in te delen in herkenbare landschapstypen. Met bodemkundige Edelman werkte hij later de strikte relatie tussen landschapstypen en vegetatiegroei uit. Het cartografisch beeld die de verschillen aanduiden tussen aanwezige bodemprofielen moet een hallucinerende werking hebben gehad op de ontwerpers. Dynamisch glooiende vormen in verschillende kleuren, die een onzichtbaar verband

duidelijk maakten met het zichtbare landschap. Het motief voor deze systematisering was evident: weg van de 'esthetische willekeur'. De vormwil van de ontwerper moest worden ingeperkt door ontwerpen ondergeschikt te maken aan de natuurlijke gegevens. Via de systematiek van de verticale samenhang (topologische analyse) onderzoekt men vanaf nu de verticale relaties tussen geologische ondergrond, bodem, waterhuishouding, flora, fauna en nederzettingenpatronen (Meto Vroom 'Lexicon van de landschapsarchitectuur'). Op dat moment was er sprake van een coherente opvatting over de relatie tussen identiteit en legitimiteit die in het vakgebied op brede instemming kon rekenen. De basis voor een 'leesbaar landschap' is hier ontwikkeld en beschreven.

De ontwikkeling van de topologische analyse ontmoet in de jaren zeventig het cultuurpessimisme (Club van Rome in 'Limits to Growth' 1972). Hierin wordt de deplorabele situatie tussen de mens en de aarde uitgelegd in onheilspellende cijfers. Tot in de jaren tachtig heersen onzekerheid en de overtuiging dat de mens een slechte invloed heeft op het ontstaan van het landschap. Niet langer voldoet het model dat het landschap het resultaat is van gelijkwaardig op elkaar inwerkende factoren. De menselijke invloed is onevenredig groot. De ontwikkeling van een systematische omschrijving van landschap wordt nu gebruikt om de kwade bedoelingen van de mens te traceren en te temperen, in plaats van te faciliteren.

Pas op, nu gaat het snel (1970-2000)

In de hierop volgende tien normverleggende jaren is aan ten minste twee alternatieve profielen voor de architect/planner gewerkt. In ieder geval eentje die de menselijke aard wil onderkennen en in goede banen wil leiden. Ofwel onder het motto van "Deze hond moet aan de lijn" (richt je aandacht op natuurlijke processen die weer moeten domineren boven menselijke invloed) dan wel via "De mens is een kuddedier" (en laten we dus via interactieve planvorming de gulden middenweg vinden).

Een tweede profiel tekende zich af bij vakgenoten die positivistisch hun ambachtelijke en kunstzinnige voorgeschiedenis weer hervonden en zelfs de 'esthetische willekeur' weer uit de taboesfeer haalden. Zij zijn het die in de gouden jaren de binnensteden met natuursteen hebben geplaveid, pleinen en parken hebben hersteld en uiteindelijk zo vroeg zijn ingedaald in de stedenbouw dat ze daar hun tweede thuis vonden. Het waren met name de particuliere bureau's die de esthetische opgave niet uit de weg gingen en slechts ten dele geïnteresseerd waren in legitimerende voorwaarden vanuit landschapsanalyses.

Zeg dat laatste nog eens een keer

Vooral buiten de academische kring groeit de weerzin tegen de tamelijk zwaar aangezette legitimerende taak van de architect en planner. In opdrachtverlenende sfeer wordt altijd meer waarde gehecht aan de waan van de dag. Een analyse van het landschap is dan belangrijk, maar leidt niet direct tot

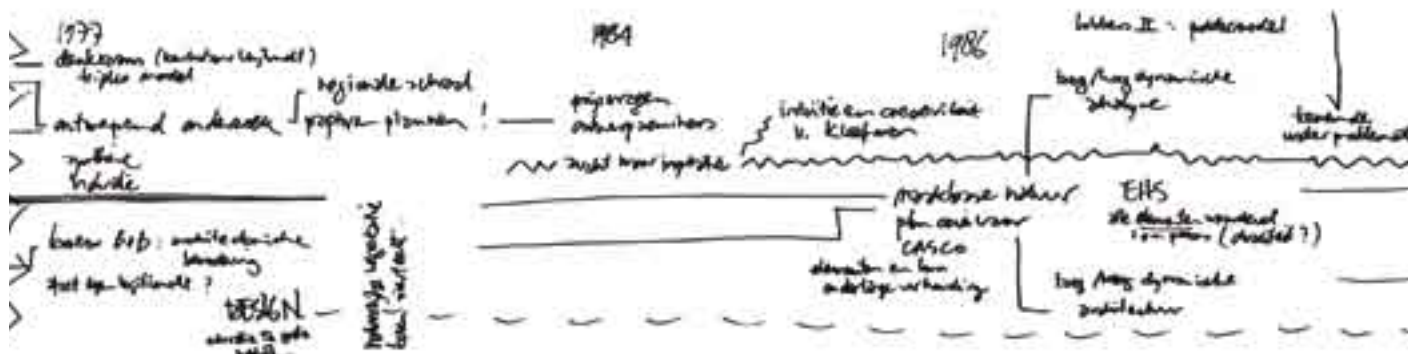
een ontwerp. Een reis naar Venetië geeft net zo goed inspiratie. Maakbaarheid van de samenleving is volgens deze opvatting een illusie. Maakbaar zijn slechts 'eilanden van intensiteit waar activiteiten gegenereerd worden die mensen toelaten hun verlangens te volgen' (Ernest Callenbach in Ecotopia, 1975).

In architectonische kringen is deze gedachte al sinds 1960 in opkomst als tegenreactie op een aantal utopische idealen van de modernisten die in de praktijk niet goed leken te functioneren. De burger zou de controle over zijn omgeving terug moeten krijgen in plannen als Nieuw Babylon van Constant Nieuwenhuys, Walking Cities-Cities Moving van Archigram en Vita Educazione Cerimonia Amore Morte van Superstudio. De landschapsarchitecten raakten in de jaren zeventig betrokken bij deze afbraak van de modernistische visies. Zo signaleren Erik de Jong en Marleen Dominicus-van Soest in hun boek Aardse Paradijzen 1770-2000: 'Het is opvallend dat de ruimte die door de nieuwe visies van het postmodernisme werd geschapen, voor sommige kunstenaars een nieuwe oriëntatie op de tuin als motief ten gevolge had. De tuin werd herontdekt als een dubbelzinnige wereld van natuur en van kunst, van verbeelding en voorstelling, van metaforen en werkelijkheden, als driedimensionaal theater en als museum, waar nieuwe ideeën en opvattingen over natuur en mens en cultuur konden worden geëxploreerd. (...) Een verschijnsel ook, dat parallel loopt met de hernieuwde belangstelling voor de tuin- en landschaps-

architectuur als zelfstandige, vormgevende discipline en de geschiedenis van de tuin- en landschapsarchitectuur als een eigen, historische tak van wetenschap.' Het ontwerp, de tuin en het landschap worden weer onafhankelijk, creatief en commercieel ontwikkeld.

Expert of kunstenaar

Ik vraag mij af of dit niet precies is wat Bijhouwer uit probeerde te bannen door een alternatief te bieden tegen de 'esthetische willekeur'. En of daarmee dan ook niet het belangrijkste kenmerk van de ruimtelijke ordenaar wordt ontkracht. De noodzaak om in de wetenschappelijke kringen bestaansrecht op te bouwen heeft door deze inconsistente houding een zeker dwangmatige bijmaak. De architect, planner is namelijk een archetype geworden met een dubbele identiteit. Aan de ene kant een betrouwbare consultant als het gaat om de vraag of een ingreep legitiem is en zo ja, hoe dan, met wie en wanneer? Aan de andere kant een artistieke expert die je het best zijn of haar gang kan laten gaan omdat hij of zij zich toch niet laat leiden door externe krachten of zogenaamd 'landschappelijke noodzakelijkheden'. Dit klinkt misschien ongevaarlijk, maar deze brede taakstelling reduceert de klassieke expertise van de architect/planner. Zowel aan de opleidingen als ook in de opdrachtschrijvingen. Zie maar hoe de beplantingskennis, groeikenmerken van bomen en (vaste) planten, natuurlijke vegetatieverbonden, bodemkundige en ecologische samenhangen, waterhuis-

houdkundige kennis, het esthetisch idioom van de kleine schaal, stilistische esthetiek, parate kennis van de fysieke geografie, ... gereduceerd en vervangen worden door brede, ongenueanceerde, speculatieve kruisbestuivingen tussen aanpalende vakgebieden. Clichématig wellicht maar des te absurder om het maar te accepteren en te laten gedijen. Want een schoolvorming kan hier niet uit ontstaan, hoogstens een verzameling van ongelijke delen.

En dus, de 'Wageningse School'

Ja natuurlijk, maar dan niet gebaseerd op ingesleten patronen waar we maar in gevangen zitten. Planners, sociaal wetenschappers en architecten zullen het sentiment van een moeilijk te claimen identiteit moeten opgeven om de 'Wageningse School' te ontdekken in een gezamenlijk verleden. Loop niet in de valkuil te denken dat planning het legitimerende deel en architectuur het creatieve en onnavolgbare deel van de ruimtelijke ordening vertegenwoordigen. In elk geval kenmerkt de 'Wageningse School' zich door een zeer gestructureerde vorm van legitimatie waarmee een diagnose van het landschap kan worden opgesteld. Dat is de basis voor de Wageningse School. Geen land is zo bedreven in het bedenken van (ruimtelijke en strategische) categorieën en schema's. Met die helderheid - die vaak op een A4-tje geschetst kan worden - kan veel ijs gebroken worden, zelfs in zeer complexe planning- en ontwerpprocessen. Daarna is in de academische

kring niet zoveel meer te halen vrees ik. Het is vooral in de praktijk van de Nederlandse ruimtelijke ordening waar veel ervaring is opgedaan met de mysterieuze 'authentieke identiteit'. Op dit moment hoeven we er niet meer zo voorzichtig mee te zijn omdat veel gevoeligheden in de afgelopen 15 jaren (fel) bediscussieerd zijn. Eco-ducten, het sparen van grote bomen, het respecteren van archeologisch vondsten en het integreren van alle ruimteclaims, zijn onderdeel geworden van een collectief handelen.

Dit betekent dat er na de vanzelfsprekend heldere legitimatie een hiaat optreedt binnen de academische kring. De identiteit van de plek, de identiteit van de opdrachtgever, van de lokale bewoners; kan enkel en alleen via de identiteit van de ontwerper, planner uit de praktijk worden uitgedrukt. Daar hebben we een aantal goede voorbeelden van in Nederland (Rem Koolhaas, Adriaan Geuze, Winnie Maas, Dirk Sijmons, ...). Niet dat die onderdeel zijn van de 'Wageningse School'. Maar ze vormen tezamen wel het typisch Hollandse gedachtegoed dat, op afstand net zo goed gevormd is door typisch Wageningse, Nederlandse legitimerenderedeneringen. De Wageningse School is juist op te bouwen door een causale logica die legitimatie en transformatie verbindt. Elke studiespecialisatie zal dit hele traject moeten overbruggen en niet afhankelijk worden van de ander. Want dan lopen de wederzijdse verwachtingen te hoog op en gaan we de expertise voor de ander invullen.

Het wiel uitvinden

Het komt er logisch gezien op neer dat de potentie van de legitimerende diagnostiek niet zo groot is dat we daarmee een brug kunnen slaan naar creatieve transformaties. Als het werkelijk zo is dat een analyse van het landschap feitelijk weinig inspiratie oplevert voor een nieuwe identiteit, dan zal ofwel de analyse moeten worden bijgesteld tot iets inspirerends gevonden is, dan wel de inspiratie meer moeten worden gezocht in dat wat is geanalyseerd. Dit is het beruchte bewustwordingsproces in een schoolvorming. Fine-tuning, kalibreren! Wil er een inspirerende én legitimerende stabiliteit in het Wageningse gedachtegoed ontstaan dan zullen we mateloos geïnspireerd moeten raken van onze eigen technieken en daarmee geweldige transformaties kunnen waarmaken. Maar zeg nou eerlijk... zo is het toch niet...De oude garde planners en architecten zullen er niet zoveel in zien om een Wageningse School te definiëren. Deels door ervaring wijzer geworden zien zij de relativiteit hiervan in en zullen het daarmee afdoen als ijdel en instabiel. Maar diep in hun hart en in dat van de nieuwe lichten, inclusief de nieuwe professor landschapsarchitectuur, wordt een potentie van planning en architectuur gezien die juist haar kracht put uit een verbluffende relatie tussen legitimatie en transformatie. Het is niet ver meer, het is hier om de hoek. Ik heb zelfs een paar recente voorbeelden die ik kan laten zien waarin deze potentie tot uitdrukking is gebracht. Het begint te dagen, nog even. Waarschijnlijk over 15 jaar. 2020.

Summary

The question whether if there's a Wagening School of landscape architecture and what it should be like, is answered in this article by Paul Roncken. He's aware that there isn't already a school, but he's hopeful for the future. He describes some ingredients for the school; this is mostly about the legitimating and analytical way of designing. The point he's making, is that we cannot deny the way of legitimate and analytical designing, but Wageningen school is probably more. We've to learn from our past and go on with developing. Roncken thinks that within 15 years the Wageningen school will be true. This article is his starting point: the fundamentals?

